

*Kształcenie nauczycieli w kontekście dylematów współczesnego
wychowania*

Зофія Фрончек

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку аксіологічної зрілості людини, яка визначає її життєвий вибір і стиль міжперсональних стосунків. Можливість позитивного впливу на процес досягнення особистістю аксіологічної зрілості зумовлюється свідомістю й аксіологічною зрілістю самого вчителя-вихователя, яку формують у ході професійної підготовки у вищих закладах педагогічної освіти.

Ключові слова: аксіологічні зрілість, виховні проблеми, академічне середовище.

1. O potrzebie rozwijania dojrzałości aksjologicznej ucznia

W opracowaniach naukowych eksponuje się myśl, że szkoła musi być dziś placówką otwartą na świat i przygotowującą człowieka do spotkania z odmiennościami społeczno – kulturowymi [3, s. 141–151]. Należy też zauważyć, iż dokonujące się przemiany społeczne związane z postępującą globalizacją nie pozostają bez wpływu na przebieg i skuteczność procesu wychowania, którego celem jest doprowadzenie człowieka do dojrzałości. Na gruncie wielu dyscyplin naukowych odnajdujemy opracowania traktujące o możliwościach osiągnięcia przez człowieka dojrzałości biologicznej, społecznej, intelektualnej, emocjonalnej, czy też aksjologicznej. Podejmuje się rozważania nad relacjami, jakie zachodzą pomiędzy tymi rodzajami dojrzałości oraz próby ustalenia, czy któryś z tych rodzajów dojrzałości nie powinien być dziś przedmiotem szczególnej uwagi i troski w procesie wychowania. Wielu z nich szczególną rangę przypisuje dojrzałości aksjologicznej. Dojrzałość tę interpretuje się jako wewnętrzne otwarcie się człowieka na wartości, której towarzyszy umiejętność dostrzegania różnorodnych niekiedy bardzo skomplikowanych zależności hierarchicznych pomiędzy poszczególnymi wartościami. Przejawia się ona w swego rodzaju wierności. Idzie o to, że człowiek dojrzały jest wierny pewnym wartościom, co nie wyklucza możliwości odstępstwa dokonanego w sposób dojrzały i odpowiedzialny [12, s. 337–347]. Wierny jest on wartościom wyższym, których jakościowy charakter i pozycja hierarchiczna zostały trafnie poznane i wybrane, a o ich wyborze nie zdecydował nakaz, niewolnicze przywiązanie, czy też innego rodzaju presja. Akt wyboru dokonał się na gruncie wolności wewnętrznej i niczego ostatecznie nie przesądzając, ponieważ dalsze utrzymywanie go również dokonuje się na gruncie wolności i z możliwością zmiany wybranego przez siebie kierunku [16, s. 19–21].

Aksjologiczna dojrzałość człowieka determinuje jego życiowe wybory i wpływa na kształt relacji międzyludzkich we wszystkich środowiskach jego życia. Nie trzeba bowiem przekonywać, że to uznawana i uwewnętrzniona przez człowieka hierarchia

wartości wyznacza jego postawy, odniesienie do drugiego człowieka i do siebie samego. Decyduje o tym jak postrzega on i ocenia siebie oraz innych, a także otaczającą rzeczywistość. Znacząco wpływa na rozwój sfery intelektualno – sprawnościowej człowieka, gdyż wyznacza sposób realizacji przez człowieka jego potencjału związanego z instrumentalnymi cechami osobowości. Warunkuje więc to w jaki sposób wykorzysta on wiedzę, którą posiadał, umiejętności i sprawności. Decyduje o tym, czy ich realizacja będzie miała głęboko humanistyczny sens i będzie służyć ludzkiemu dobru, czy też będzie podyktowana miarami jedynie własnej, dowolnie interpretowanej, a często i kosztem społecznym realizowanej korzyści. Stąd też uzasadnioną jest dziś troska o rozwój dojrzałości aksjologicznej człowieka związanej z emocjonalno – wolicjonalną sferą osobowości i cechami kierunkowymi takimi jak wartości, normy, postawy.

W tych okolicznościach uzasadnionym zdaje się być postawienie pytania: czy współczesna szkoła jest przygotowana do rozwijania dojrzałości aksjologicznej ucznia?

Krytycznie oceniając sytuację szkolnictwa w Polsce Z. Kwieciński wskazuje, że zmiany strukturalne szkolnictwa spowodowały destrukcję sieci opieki przedszkolnej, szkolnictwa zawodowego, kształcenia nauczycieli i systemu kształcenia dorosłych, a powszechne szkolnictwo średnie stało się «areną wyścigu młodzieży». Szkoły wyższe, zamiast kształcić refleksyjne i skuteczne elity, stały się przede wszystkim «fabrykami dyplomów». Na stosie zniszczonych wartości pozostał tylko cynizm. Nie ma już granic dla żądzy zysku [4, s. 5]. Współczesnemu człowiekowi zagraża kryzys życia i myślenia według wartości, triumf relatywizmu i pustki duchowej. Wyolbrzymiona indywidualna wolność, sfragmentaryzowana kultura, wewnętrzna niekonsekwencja osobowości i konflikty społeczne w środowisku zewnętrznym stanowią istotne problemy egzystencjonalne. Życie społeczne, w którym wszystko jest dozwolone, a przynajmniej możliwe, w którym konsumpcja jest znakiem autonomii i wyzwolenia, a interes prywatny regułą życia oznacza w końcu ewolucję w stronę anomii społeczno – moralnej i brak poczucia sensu życia [15, s. 7–12]. Eliminuje się tradycyjne oceny moralne na rzecz wskazówek praktycznych związanych ze swoistą poprawnością pragmatyczno – utylitarną. Nie ma rozwiązań lepszych czy gorszych, słusznych czy niesłusznych. Są bardziej lub mniej korzystne dla interesów jednostkowych. Jeżeli wszystko wydaje się jednakowo ważne, to w końcu może się stać jednakowo obojętne [7]. W tych okolicznościach przyszłość staje się nieprzewidywalna, niejasna, pozbawiona wpływu wychowawczego w tradycyjnym rozumieniu. Dlatego też potrzebny staje się głęboki namysł pedagogiczny nad kondycją aksjologiczną współczesnego człowieka.

2. Dylematy wychowawcze jako konsekwencja aksjologicznego chaosu

Zarysowane wyżej przeobrażenia stały się powodem odczuwania i konkretyzowania przez znawców problemu różnorodnych dylematów związanych z realizacją procesu wychowania, które stają przed współczesną szkołą, a stanowią rezultat aksjologicznego chaosu. Wśród nich najważniejsze przyjmują następującą postać:

- Czy w wychowaniu akcent powinien być położony na głównie na uniwersalne

człowieczeństwo, potencjał tkwiący w każdej osobowości, czy raczej na tożsamość kulturową, tradycję i perspektywy własnej grupy odniesienia (czy wychowywać przede wszystkim na obywatela świata, czy też raczej na członka określonej kultury, grupy etnicznej, narodu);

- Czy rozwijać w młodym człowieku wrażliwość na potrzeby drugiego człowieka, międzyludzką solidarność i empatię, czy też raczej uodparniać na zalewanie informacjami o ludzkim cierpieniu;

- Czy uczyć akceptowania u siebie i innych pewnych obiektywnych ograniczeń, czy też kształcić człowieka bezwzględnie w stosunku do innych i do siebie, walczącego o sukces za każdą cenę;

- Czy należy uczyć wartości i wartościowania poprzez wyraźne wzorce, czy też zakładając całkowity relatywizm unikać jednoznacznego oceniania (czy ukazywać wyraźnie jakiś sens życia, czy pozostawiać wychowanka w sytuacji całkowicie wychowawczo neutralnej);

- Czy pozostawić człowieka samemu sobie, zdać się na los i biernie obserwować jak jego system wartości staje się zlepkiem różnych koncepcji człowieka, czy zachęcać do zgłębiania i oceny integralności aksjologicznej poszczególnych wizji człowieka i ewentualnego wyboru dla siebie;

- Czy kształcić przede wszystkim człowieka wolnego rezygnując z wymagań, kontroli, sankcji, czy też poprzez sytuacje stresowe związane ze stawianiem trudnych zadań i wyraźne określanie norm uczyć samoograniczania się oraz liczenia się z innymi;

- Czy należy doskonalić wychowawców przede wszystkim w zakresie ich wiedzy, umiejętności metodycznych i kompetencji psycho i socjotechnicznych, czy też zwracać głównie uwagę na osobowość nauczyciela i możliwości bycia dla ucznia mistrzem, na zgodność jego postępowania z deklarowanym programem wychowawczym;

- Czy państwo powinno ingerować w program i proces wychowania, czy też raczej pozostawić całkowitą swobodę wyboru rodzinie [9, s. 40–45].

Należy zauważyć, że z uwagi na swoją rozległość i złożoność zarysowane wyżej problemy współczesnego wychowania stają się jedynie w sposób wybiórczy przedmiotem rozważań i dyskusji w środowiskach żywo zainteresowanych efektami procesów dydaktyczno – wychowawczych skierowanych na rozwój dojrzałości aksjologicznej ucznia. Przykładem jest problematyka organizowanych spotkań konferencyjnych oraz treści publikowanych materiałów pokonferencyjnych. W rozwiązywaniu tych problemów nie można jednak ograniczać się do działań doraźnych, cząstkowych. Trzeba przejść od poczynań rozproszonych do działań spójnych, systemowych. Edukacji potrzebne jest rzetelna diagnoza istniejącego stanu i racjonalna prognoza. Konieczną zdaje się być debata i zintegrowane, spójne działania wszystkich zainteresowanych dobrem młodych pokoleń środowisk. Znaczącą rolę w tym procesie odgrywa rodzina, szkoła i nauczyciel [6, s. 149–165].

3. Rola nauczyciela i szkoły w procesie kształtowania dojrzałości aksjologicznej ucznia

Znaczące oddziaływanie wychowawcze szkoły pochodzi od jej nauczycieli. Jest skuteczne, wtedy, gdy wierzą oni w to, co mówią, przełamują postawy konsumpcyjne, konformistyczne i minimalistyczne oraz bierności i zakłamania, kierują uczniów ku

wartościom humanizmu [2, s. 49–50]. Należy zastanowić się nad tym, czy współczesny nauczyciel – wychowawca jest przygotowany do sprostania powyższym wyzwaniom. Czy dostrzega wymienione tu dylematy wychowawcze oraz to, że ich konstruktywne rozwiązanie wymaga kształtowania dojrzałości aksjologicznej, powrotu do wartości i holistycznego myślenia humanistycznego o człowieku, jego otoczeniu i kulturze, zamiast posłusznego rezonowania głównym nurtom edukacji sterowanej przez dążenie do zysku, władzy i przyjemności. Podstawowa kwestia zdaje się skupiać wokół tego, czy nauczyciel jest zdolny do refleksji aksjologicznej, czy rozumie znaczenie wartości i z głęboką świadomością ich rangi realizuje wartość prawdy, dobra, piękna i inne wartości ogólnoludzkie? Odpowiedź na to pytanie jest niezwykle trudna, choć warto zauważyć, że trwająca prawie pół wieku indoktrynacja ideologiczna, której poddawano środowisko szkolne, połączona z narzucaniem ideologii materialistycznej, zastępująca wychowanie moralne politycznymi teoriami utrudnia, a niekiedy wręcz uniemożliwia myślenie o tym kim się jest, czym jest piękno, prawda i dobro. Poruszanie tej problematyki kończy się bardzo często w sferze pojęciowej przyjmującej charakter sloganowej egzaltacji, pozbawionej głębszej refleksji aksjologicznej, opartej na rozumowaniu moralnym i odniesieniu do konkretnych wzorów i wzorców. Ten proces zawężania świadomości aksjologicznej nauczyciela trwa nadal poprzez zastępowanie zubożałego myślenia charakterystycznego dla poprzedniej epoki pojęciami psychologicznymi interpretującymi zjawiska wychowawcze jako powiązane przyczynowo i dające się kształtować poprzez odpowiednio organizowane warunki [14, 50–55]. W rezultacie nauczyciele koncentrują się na operacyjnej warstwie procesu wychowania, a więc na metodach, formach i środkach odchodząc od refleksji nad warstwą aksjologiczną tj. nad ideałem, wartościami i celami wychowania oraz nad możliwościami ich realizacji. Na pytanie o realizowany dziś ideał wychowania większość z nich nie potrafi udzielić odpowiedzi. Jeżeli więc współczesny nauczyciel wykazuje brak świadomości dotyczącej ideału wychowania, wartości i celów, to jest to dowód, który świadczy o tym, że jego oddziaływania wychowawcze są splotem przypadkowych, sytuacyjnie uwarunkowanych reakcji. W takich okolicznościach pojawia się szczególna próżnia wychowawcza, którą wypełniają wartości wnoszone poprzez medialne wzory, promujące konsumpcyjny model życia, oparty na umiłowaniu wolności graniczącej z anarchią, pogoni za szybkim zyskiem i przyjemnością. Mamy dziś do czynienia z nowym typem środowiska wychowawczego, którym stało się środowisko medialne. Gazety, radio, telewizja, video, komputer, Internet, tworzą gęstą sieć niewidzialnych wpływów oddziałujących na człowieka. Zasypywany wielością informacji nie jest w stanie ich rejestrować, porządkować i wartościować. Bardzo często są one już opatrzone gotową oceną i komentarzem, który należy jedynie przyjąć i zaakceptować. Niebezpieczeństwo polega też na tym, że media stają się autorytetem, który ma charakter odpersonalizowany, rozproszony, wielopostaciowy, amoralny. Jest on trudny do zidentyfikowania i zmieniania, jest nieuchwytny i w zasadzie nie ponosi odpowiedzialności za to co przekazuje. Wiele do życzenia pozostawia poziom i forma przekazywanych informacji. Wszystko to przyczynia się do prymitywizacji kultury. Sprzężenie masowej niskiej kultury z możliwościami szerokiego oddziaływania mediów

wywołuje zachwianie percepcji rzeczywistości przez człowieka, co staje się powodem zagubienia człowieka w realnym świecie, utrudnia oddzielenie prawdy od fałszu i samodzielne myślenie [1, s. 32].

Poprawa tej trudnej sytuacji w zakresie świadomości aksjologicznej nauczyciela, ukształtowanej historycznie i uwarunkowanej lansowanymi przez środowisko medialne trendami jest trudnym zadaniem. Wiodąca rola w tym zakresie przypada środowisku akademickiemu głęboko zorientowanemu w problematyce z uwagi na doświadczenia naukowe i zawodowe, znajomość teorii i praktyki edukacyjnej.

4. Rola środowisk akademickich w rozwijaniu świadomości aksjologicznej nauczyciela

Możliwość kształtowania dojrzałości aksjologicznej ucznia uwarunkowana jest bezsprzecznie świadomością i dojrzałością aksjologiczną samego nauczyciela, która winna być rozwijana w środowiskach uczelni wyższych, przygotowujących profesjonalne, kompetentne kadry pedagogiczne. Na wstępie idzie o wprowadzenie pewnego systemu selekcji, który pozwoli wyłonić kandydatów na nauczycieli, dla których priorytetem nie byłaby chęć zdobycia dyplomu, czy szybki awans zawodowy, który wiąże się z gratyfikacją finansową i stabilizacją zawodową, ale zainteresowania poznawcze, świadomość ciągłego kształcenia i dokształcania dla lepszego rozumienia siebie i innych oraz pragnienie świadomego, odpowiedzialnego kształtowania osobowości człowieka [13, s. 147–161]. Wszak działający z pasją pedagog potrafi przekazać swoim uczniom o wiele więcej niż wiedzę. Zaraża on swoich uczniów pasją odkrywania, poznawania i wyjaśniania zjawisk oraz zależności. Potrafi także budować właściwe relacje z uczniem kształtując system praw i obowiązków oraz posiada umiejętność oddzielania treści obligatoryjnych od fakultatywnych [6, s. 173–180]. Nauczyciel, oprócz wiedzy merytorycznej i metodycznej z konkretnego przedmiotu, powinien również posiadać w drodze edukacji akademickiej staranne wykształcenie humanistyczne, otwierające szerokie możliwości rozumienia treści kulturowych. Idzie tu o właściwy dobór treści kształcenia z zakresu ogólnokształcących przedmiotów akademickich, do których zalicza się filozofię, historię, literaturę, sztukę. Treści te pozwalają na krzewienie wśród studentów – przyszłych nauczycieli formacji humanistycznej obejmującej wszystkie wymiary człowieka: duchowy, intelektualny, moralny, wspólnotowy, narodowy, europejski [11, s. 3–18]. Poza tym należy pamiętać, że każdy nauczyciel jest przede wszystkim wychowawcą. Dlatego też potrzebna jest mu także wiedza z zakresu teleologii i aksjologii wychowania przybliżająca rolę celów i wartości w procesach wychowania oraz z metodyki przekazywania wartości. Zdobywanie takiej wiedzy umożliwi staranna realizacja treści z zakresu takich przedmiotów znajdujących dla siebie miejsce w planach studiów jak: podstawy pedagogiki, teoria wychowania, antropologia filozoficzna, czy etyka pedagogiczna.

Znaczącą rolę w przygotowaniu nauczyciela do pracy odgrywają właściwie zorganizowane i prowadzone przez środowiska akademickie praktyki pedagogiczne, które pozwalają na samodzielne gromadzenie doświadczeń, spostrzeżeń i wyprowadzanie wniosków pod kierunkiem świadomego swej roli nauczyciela akademickiego. Wszak niezwykle ważne są osobiste doświadczenia wyniesione z kontaktu z uczniami, gdyż uczą one samodzielności pracy, odpowiedzialności, rozwijają umiejętności organizacyjne związane z planowaniem i dokumentacją prowadzonych

zajęć, a ponadto rozwijają umiejętności obserwacji tych zajęć, analizy pracy własnej i uczniów. Poprzez realizację praktyk pedagogicznych przyszły nauczyciel – wychowawca nabywa praktycznego doświadczenia, ma możliwość zweryfikowania swojego przygotowania teoretycznego, poznawania i rozwiązywania trudnych sytuacji wychowawczych związanych z rozwijaniem sfery aksjologicznej wychowanków, a także dokonywania oceny własnych dyspozycji osobowościowych do wykonywania zawodu.

Zaangażowanie środowisk akademickich we wskazanych wyżej obszarach sprzyja rozwijaniu świadomości i dojrzałości aksjologicznej nauczycieli i wychowawców tworząc tym samym okoliczności dla świadomego i odpowiedzialnego kształtowania hierarchii wartości młodych pokoleń. Jest to najskuteczniejsza profilaktyka wobec postępującego społecznego relatywizmu aksjologicznego.

Podsumowując należy podkreślić, że współczesny nauczyciel powinien być dobrym dydaktykiem, wychowawcą, winny go charakteryzować określone cechy osobowościowe, intelektualne i pewne właściwości zewnętrzne. Jeśli idzie o cechy osobowościowe warto wyeksponować myśl, że do zawodu nauczyciela nie powinni trafiać ludzie przypadkowi, ale ci którzy mają powołanie do pracy z dziećmi i młodzieżą, dojrzała aksjologicznie, z zapałem i entuzjazmem, a nade wszystko kochający dziecko, gdyż tylko w takiej postawie wartości nabierają realnego wymiaru. Mówiąc o cechach intelektualnych wskazać należy, że nauczyciel powinien być człowiekiem inteligentnym i zdolnym, posiadać zdolności dydaktyczne, solidną, ugruntowaną i wszechstronną wiedzę, wyobraźnię, szerokie zainteresowania i pasje pozazawodowe. A wszystko po to, by wyrwać ucznia z postaw biernych, rozbudzić w nim pasje i postawę badawczą, przyzwyczajając do logicznego, krytycznego i twórczego myślenia. Nauczyciel musi też być dobrym wychowawcą posiadającym umiejętności odpowiedniego oddziaływania na uczniów. Powinien umieć wzbudzić w wychowankach postawę szacunku wobec drugiego człowieka i wszystkich przejawów życia, bezinteresownej miłości do ojczyzny (jej historii i kultury), otwarcia na dialog z innymi kulturami i krytycznego, obiektywnego oceniania swoich poczynań. Wśród cech zewnętrznych jakimi powinien wyróżniać się nauczyciel warto wymienić takie cechy jak: charyzma, zaangażowanie w działanie, roztropność, życzliwość, otwartość na potrzeby środowiskowe i społeczne.

Literatura:

1. *Biernat T. Media – wychowanie czy manipulacja // Wychowanie na co dzień / Biernat T. – 2000. – № 3.*
2. *Denek K. Ku dobrej edukacji / K. Denek. – Toruń – Leszno, 2005.*
3. *Krauz A. Edukacja w XXI wieku – Szkoła Przyszłości otwarta na świat / A. Krauz. – Technické vzdelovanie ako súčasť všeobecneho vzdelovania, Veľká Lomnica, 2008.*
4. *Kwieciński Z. Przyszłość edukacji i pedagogiki w świecie bez przyszłości. Uratujmy naszą młodzież / Z. Kwieciński // Wychowanie na co dzień. – 2004. – № 9.*
5. *Lulek B. Przygotowanie nauczycieli do partnerstwa i współpracy w środowisku lokalnym / Lulek B. (w:) doskonalenie edukacji na poziomie wyższym i średnim u progu XXI wieku, red. S. Kmieć, S. Wieczorek. – Rzeszów, 2004.*
6. *Lulek B. Szkoła koordynatorem działań wychowawczych w środowisku / Lulek B. (w:) Szkoła w nauce i praktyce edukacyjnej, T. II, red. B. Muchacka. – Kraków, 2006.*
7. *Mariański J. Kryzys moralny czy transformacja wartości? / J. Mariański. – Lublin, 2001.*
8. *Olbrycht K. Dylematy współczesnego wychowania w świetle refleksji personalistycznej / K. Olbrycht (w:) Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania, red.*

- F. Adamski, wyd. I. – Kraków, 1999.
9. Olbrycht K. Dylematy współczesnego wychowania / K. Olbrycht // Znak. – 1991. – № 9.
 10. Ożóg K. Polscy przelomu XX i XXI wieku / K. Ożóg. – Rzeszów, 2004.
 11. Ożóg K. Współczesne problemy kształcenia humanistycznego (zarys problematyki) / K. Ożóg // Kwartalnik Edukacyjny. – 2009. – № 3.
 12. Piątek T. Rozwijanie odpowiedzialności jako zadanie szkoły wyższej / T. Piątek (w:) Wartości w pedagogice, red. W. Furmanek, Rzeszów – Warszawa, 2005.
 13. Delors J. Edukacja. Jest w niej ukryty skarb (raport) / J. Delors. – Warszawa, 1998.
 14. Ruciński S. Nauczyciel – wychowawca: między ideałem a rzeczywistością / S. Ruciński (w:) Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania, red. F. Adamski, wyd. I. – Kraków, 1999.
 15. Szmyd K. Edukacja wobec kryzysu wartości społecznych / K. Szmyd // Oświata i Wychowanie. – 2006. – № 3.
 16. Węgrzecki A. Wolność jako podstawa dojrzałości aksjologicznej / A. Węgrzecki (w:) Edukacja aksjologiczna. Wymiary – Kierunki – Uwarunkowania, T. 1, red. K. Olbrycht. – Katowice, 1994.